

Petljanje s tuđim nesvjesnim: intervju s prof. dr. sc. Željkom Matijašević

Razgovor vodio: Marko Zidarić
diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Stara povijest
diplomski studij komparativne književnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Željka Matijašević

(Fotografija: <https://www.jutarnji.hr/kultura/književnost/opsjednuti-smo-ti-me-koliko-nas-drugi-potvrđuju-ili-osporavaju-jesmo-li-zaljubljeni-u-sliku-ko-ju-smo-stvorili-o-sebi-15281678>)

O prof. dr. sc. Željki Matijašević:

Željka Matijašević rođena je 1968. u Zagrebu, gdje je završila srednju školu i 1993. diplomirala komparativnu književnost i francuski jezik i književnost. Doktorirala je 2000. na Sveučilištu Cambridge s tezom *Lacan: The Persistence of the Dialectic*. Od 2014. redovita je profesorica na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojem predaje kolegije koji su prvenstveno usmjereni na psihoanalitičku teoriju. Njezini su temeljni znanstveni interesi teorijska i praktična psihoanaliza, utjecaji psihoanalize na film, književnost, kulturalne i društvene teorije, odnos psihoanalize i filozofije, ali i kontrakulturni pokret 1960-ih i antipsihijatrijski pokret. Autorica je pet znanstvenih knjiga – *Lacan: ustrajnost dijalektike* (2005.), *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan* (2006.), *Uvod u psihoanalizu: Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde* (2011.), *Stoljeće krhkog sebstva: psihoanaliza, društvo*,

kultura (2016.), *Drama, drama* (2020.). Autorica je i dvaju književnih djela: *Crna limfa/Zeleno srce: alternativni leksikon duše* (2017.) i *Obrane okusa smrti* (2020.). Članica je La Fondation Européenne pour la psychanalyse, Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog psihijatrijskog društva i Hrvatskog društva pisaca.

Doktorirali ste na Cambridgeu s radom o Lacanu i lakanovskoj filozofiji. Imajući na umu neslavnu „kompleksnost“ njegove teorije, zašto ste se u ranoj fazi svoje karijere odlučili posvetiti baš ovom psihoanalitičaru?

Prije nego što sam otišla na magisterij i doktorat, pročitala sam mnogo psihoanalitičke literature, ali uglavnom Freuda, Junga, Fromma, kulturalnu psihoanalizu poput Laschove *Narcističke kulture* i slično. Kada sam se na Cambridgeu susrela s predavanjima o Lacanu, u meni se odmah javio jak interes za ovu temu. Prvi Lacanov tekst koji sam u životu pročitala bilo je njegovo tumačenje *Hamleta*; to je za mene bilo krajnje fascinantno tumačenje, ta ideja da je Hamlet tragedija žudnje i žalovanja, da Hamlet žaluje i preuzima na sebe neodrađeno majčino žalovanje, kao i ideja da je Hamlet uhvaćen između majčine žudnje i očinskog zakona, da ustvari cijelo vrijeme živi tuđu žudnju. Zaista me potresla ideja da možemo provesti cijeli život sasvim nesvjesno živeći tuđu žudnju. Također, u Lacana me fasciniralo naglašavanje Drugog, diskursa Drugog, što je za mene tada predstavljalo najbolje uobličjenje naše utamničenosti i zatvorenosti u zakonima, pravilima i obrascima koje su za nas pripremili drugi, a mi opet toga nismo svjesni. Lacan me gotovo od samog početka opčinio jer je pomaknuo razinu nesvjesnog i u područje Simboličkog, područje za koje svi mislimo da smo u njemu autonomni, samosvojni, neovisni misleći i govoreći subjekti – to je daleko od istine, tamo smo također u zatvoru nesvjesnog. Izbor Lacanove teorije kao područja doktorata bio je jedan od najlakših izbora u mojem životu, naprosto se nametnuo od početka.

Psihoanalitička teorija danas se većinom koristi u interpretacijama književnosti i (popularne) kulture. Iako je u mnogo manjoj mjeri prisutna u historiografskim radovima, ponajviše se javlja u studijama koje se bave holokaustom ili progonima vještica. Smatrate li da je takav pristup povijesnim izvorima plodan i može li pridati „novu dimenziju“ povijesnim događajima?

Mislim da je takav pristup izuzetno plodan jer uvelike pomaže našem razumijevanju određenih povijesnih događaja, ponajviše onih katastrofalnih. Rekla bih da je psihoanaliza dobila svoju izrazitu društveno-povijesnu dimenziju s radovima predstavnika Frankfurtske škole, od kojih je samo Erich Fromm bio psihoanalitičar, a ostali su bili filozofi ili sociolozi. Nova dimenzija koja se pojavljuje kao psihološka dimenzija u prvi plan postavlja procese projekcije i projektivne identifikacije, pokazuje načine na koje svoje agresivne, destruktivne i negativne afekte „skladištimo“ i procesom projekcije smještamo u demonizirano Drugo. To je odista nužna perspektiva u našem razumijevanju povi-

jesnih tragedija, ali i svakodnevice, čime objašnjavam zašto zapravo mrzimo sve što je različito i strano i zašto volimo postavljati narcističke zahtjeve za istosti. Psihoanaliza upućuje kako je heterofobija, odnosno strah od drugosti i različitosti, duboko usađena u velikom broju ljudi.

Poznato je da je Freud ranonovjekovne vještice promatrao kao slučajeve histeričnih žena i da je (iako ne pripada u uže područje psihoanalize) Viktor Frankl utemeljio logoterapiju na temelju vlastitog iskustva koncentracijskog logora. Na temelju toga, koliko sama psihoanaliza duguje povijesnim događajima i historiografiji? Postoje li još neki slični primjeri osim navedenih?

Rekla bih da najvažnije psihoanalitičke analize povijesnih događaja upravo dolaze od Frankfurtova – Adorna, Horkheimera, Fromma i Marcusea. Spomenuti Viktor Frankl je u knjizi *Doživljaji jednog psihologa u koncentracijskom logoru* doslovce opisao kako je psihički preživio iskustvo logora. I ne samo da je preživio nego je do duboke starosti, utemeljivši logoterapiju (liječenje smislom), pomagao brojnim žrtvama nacizma. Odista impresivno. Franklovo djelo iznimno je po tome što je u logoru završio kao već zreo čovjek, psihoanalitički i medicinski educiran, i odista je stručnim okom promotrio psihološke mehanizme žrtava i krvnika, dojmljivo objasnivši gdje je našao snagu za samoodržanje. To je jedna od knjiga koju bi svatko trebao pročitati.

Najvažniji primjer svakako je analiza nacizma i fašizma koja je počela s Wilhelmom Reichom i njegovom *Masovnom psihologijom fašizma* objavljenom 1933. godine, u kojoj Reich u poglavlju *Rasne teorije* tumači sumanutost nacističke ideologije, ukazujući na paranoidnu tvorbu i konstrukciju „prljavih, zagađenih, kužnih Židova“. Nacisti su sifilis proglasili „židovskom kugom“. U Hitlerovoj *Mojoj borbi*, što je uvelike analizirano, prevladavaju infektološke i virološke metafore koje su povezane s *body politics*. Sumanuta je to priča o infekcijama, virusima, gamadi i parazitima koji napadaju zdravo arijevske tijelo, koje treba odstraniti jer sprečavaju zdravlje arijevske političkog tijela.

Adorno je pak formulirao pojam autoritarne ličnosti kao novog antropološkog tipa kako bi psihološki zahvatio nacistički um. Ilustrirao je autoritarnu ličnost položajem biciklista – to su oni sagnuti koji se klanjaju i dive moćnicima i moći, a pritiskanje pedala označava suprotnu tendenciju gaženja i uništavanja svega što je u hijerarhiji slabije i položeno niže od njih. Fromm je takvu ličnost povezo s Freudovim libidnim stadijima i opisao je kao sado-mazohističku; znači, mazohizam usmjeren prema gore, a sadizam usmjeren prema dolje. Te su analize neprocjenjive i ukazuju na to da su sadizam i mazohizam relacijske veličine, odnosno da se različito aktiviraju ovisno o tome s kakvim smo objektom u interakciji. S tim analizama dobili smo razjašnjenje te zabrinjavajuće dinamike koja, nažalost, ustrajava u svakojakim oblicima u našoj svakodnevici, u suvremenoj politici i u poimanju današnjih diktatora, ali i njihovih podanika.

Dok je Freud svoju analizu proveo vodeći se pitanjem što je to u masi što ju fascinira vođom, videći u njemu zastrašujućeg oca i edipske obrasce, Adorno je krenuo korak dalje i ustvrdio da je vođa naše idealno Ja i da poda-

nici ustvari žude biti okrutni, beskrupulozni, sadistički nastrojani i „odvažni“ poput samog vođe, ali se ne usude jer su strašljivi izvan grupe. Vođa je netko tko ne posjeduje izgrađen superego i sam stvara svoja sumanuta i okrutna pravila. Jednostavnijim riječima, psihička je struktura takvog vođe psihopatska ili maligno narcistička.

Mnogi psihoanalitičari smatraju da se simptomi traume ublažavaju ako je uspijemo historizirati i posložiti u koherentni narativ. Možemo li takav model prenijeti i na samo društvo u cjelini, odnosno može li društvo biti „zdravo“ ako nije razriješilo s vlastitom prošlošću? Može li se to na neki način povezati s traumatičnim događajima koji su se tijekom 1990-ih događali na prostoru bivše Jugoslavije?

Prvo moram spomenuti još jednu veliku psihoanalitičku temu - transgeneracijsku traumu. Tim se terminom doslovno upućuje na tvrdnju da se neprorađena trauma jedne generacije nesvjesno „uvaljuje“ sljedećoj generaciji i tako dalje u nizu. Oni koji nisu doživjeli traumu osjećaju neizmjernu patnju, a ne znaju odakle dolazi jer joj nisu bili izravno izloženi.

Freud je već u tekstu *Ponavljanje, prisjećanje, prorada* objasnio kako trauma koja nije prorađena nema vremensku dimenziju te da postaje prošlost ako je prorađena. Ako nije prorađena, ona se vječito ponavlja u nekoj bezvremenskoj svagdašnjosti na jedan posve sablastan način, gdje i posve nezatni „okidači“ mogu izazvati retraumatizaciju.

Trauma se uvijek u psihoanalizi promatra na individualnoj i kolektivnoj razini, a prorada je ključna riječ za suočavanje s njom na obje razine. Dok s jedne strane narativni modeli u individualnoj terapiji mogu izgledati spasonosno, ipak se terapija vezuje uz emotivnu proradu bolnih emocija, tako da ustvari koherentna naracija dolazi na kraju, a ne na početku. Upravo je Lacan u ranoj fazi, kada se držao ideje historizacije traume, rekao da je trauma izvan Simboličkog i da u svačijoj osobnoj povijesti postoje stranice slave koje su širom otvorene, koje obavezuju na još veću slavu, i stranice srama koje su slijepljene i koje nam valja rastvoriti. Ta metafora psihe i njezine osobne povijesti kao knjige koju valja pročitati stranicu po stranicu vrlo je snažna u Lacana. Prorada traume traje dugo i treba proći puno vremena da se ogromna emotivna bol vezana uz traumu odradi - da te bolne emocije napuste našu dušu koliko je to god moguće.

Kada govorimo o kolektivnoj traumi suočavanje je, kao i na individualnoj razini, jedino što može učiniti društva zdravijima, odnosno malo manje bolesnima. Nažalost, hrvatsko društvo u cjelini nije nimalo konstruktivno po tom pitanju. Moram, nažalost, ustvrditi da prevladava transgeneracijska trauma, ali opet se istinski nadam da će generacije koje nisu iskusile rat doći do razine na kojoj će proraditi traumu. Narativi koje političari demagoški serviraju nisu iscjeljujući ni po čemu, to su retraumatizirajući diskursi. Tu su političari zaista uvelike odgovorni za bolest društva jer perfidno uviđaju da je političke poene najlakše stjecati invokacijom traume. Istovremeno, takvi im narativi služe da bi pretvorili hrvatsku svakodnevicu u sablasnu traumatiziranu svagdašnjost, dok ekonomski i socijalni čimbenici pokazuju da tonemo sve dublje.

Kritičari psihoanalize prvenstveno joj zamjeraju to što je navodno anakrona i što teži biti „svevremenska“, odnosno primjenjiva na sva povijesna razdoblja. Međutim, upravo Lacan veliku pažnju pridaje Simboličkom, na što se u velikoj mjeri osvrće nedavno objavljena knjiga *Vještica na kauču* autorice Nataše Polgar. U kojoj mjeri psihoanalitički kritičar/teoretičar mora voditi brigu o onome što bismo uvjetno rečeno mogli nazvati „povijesnim kontekstom“?

Psihoanaliza je već u tridesetim godinama dvadesetog stoljeća postala povijesna, a to kritičari psihoanalize uvijek zaboravljaju, odnosno vrlo površno poznaju psihoanalizu. Psihoanaliza ima jaku povijesnu dimenziju, bilo da se radi o specifičnim povijesnim traumama i događajima koji su oblikovali nečije iskustvo, bilo da se radi o općenitijim promjenama u strukturi ličnosti od Freudova vremena do danas.

Primjerice, edipski model i struktura ličnosti kakvu je zamišljao Freud više ne funkcioniraju, odnosno funkcioniraju samo u jako tradicionalnim obiteljima. Ono što je Freud formulirao kao edipski sukob jest sukob s patrijarhalnim ocem, hraniteljem i nositeljem zakona, normi i pravila. Lacan je takvog oca nazvao očinskom metaforom, onime koji stalno izriče „ne“. Smatra se da su pacijenti Freudova vremena više bolovali od poremećaja tipičnih za edipski stadij (fobija, tjeskoba, inhibicija), a da s promjenom strukture ličnosti današnji pacijenti pate od manjka strukturiranosti. U psihoanalizi se smatra da se dogodio pomak od edipske ka narcističkoj ličnosti, ličnosti koja je krhka i slabije strukturirana i koja mora sama stvarati svoj sustav vrijednosti i graditi svoje sebstvo. Međutim, ta izgradnja u psihoanalizi je shvaćena kao područje izrazite kreativnosti.

Na tragu Žižekovih promišljanja o tzv. postedipskom formiranju identiteta, što bi danas bilo ključno u oblikovanju pojedinca? Imaju li kapitalizam i sve izraženija tehnologizacija veze s time? Biste li se složili s time da je figura patrijarhalnog oca nestala ili je to možda više vezano uz zapadno podneblje?

Ono što Žižek, ali nikako samo on, naziva postedipskim formiranjem identiteta može se nazvati i prededipskim formiranjem. Dakle, nakon edipske faze slijedi postedipska, ali s regresijom k ranijim razvojnim fazama, tako da su edipske probleme zamijenili problemi separacije i individuacije, kao i problem pretjerane simbioze djeteta i roditelja, pri čemu dijete ostaje u nekoj vrsti simbiotskog odnosa s jednim roditeljem.

Ne mislim da suvremena psihoanaliza opisuje samo strukturu zapadnog čovjeka. To bi se možda moglo reći za freudovsku psihoanalizu; ona govori o velikim temama odnosa između svjesnog i nesvjesnog, realiteta i fantazije, nagona života i nagona smrti, separacije i simbioze, kreativne slobode i utamničenosti u diskursu Drugog.

Naravno da je ova agonijska faza kapitalizma uvelike odgovorna za veću fragilnost mladih ljudi, za dominaciju tjeskobe i depresivnih raspoloženja. Smatra se da je sam svijet postao toliko nesigurno mjesto da je anticipirajuća tjeskoba već ugrađena u strukturu ličnosti. To je ona tjeskoba koja je loša za pojedinca jer je bolna, ali je dobra za održanje ljudske vrste. Doba tjeskobe „službeno“

je počelo s otkrićem atomske bombe i to je posve razumljivo. Klimatska kriza jedan je novi okidač opće tjeskobe, ona zahvaća ogroman postotak mlade populacije. Čak je pomalo besmisleno zvati je tjeskobom, jer se ona definira kao strah bez objekta, a ovo što danas muči mlade ljude vrlo su realni strahovi i demoralizacija, a ne depresija, strahovi generirani sveopćim egzistencijalnim teškoćama.

Tehnologizacija i virtualna zbilja nimalo ne pomažu u tome. Virtualna zbilja nametnula se kao treća zbilja pored materijalne i psihičke zbilje. Sebstva mladih ljudi kao da se oblikuju u virtualnom prostoru, što je zabrinjavajuće s obzirom na ogromnu psihičku agresiju prisutnu u virtualnom prostoru. Uz to, virtualna zbilja nudi instantnu gratifikaciju; suočavanje s realitetom, koje je uvijek bolno, ili se poništava ili odgađa. Freud je uspostavio razliku između načela ugone i načela zbilje – kako bismo se izgradili kao ličnosti, moramo se sudarati s realitetom, sa zbiljom. Ti bolni sudari predstavljaju naše odrastanje i sazrijevanje. Ako bježimo od zbilje u svijet virtualne fantazije, ako život podredimo prebivanju u isključivo sigurnim zonama i zonama ugone – načelo realnosti neće biti uspostavljeno i ličnost će ostati jako fragilna.

Kao što je i historiografiju dijelom zahvatio tzv. „neurološki obrat“, tako i neuropsihoanaliza nastoji spojiti teorijske zasade psihoanalize s dosezima neuroznanosti. Smatrate li da je takav dijalog između humanistike i prirodnih znanosti koristan, predviđate li da će u budućnosti granice između različitih disciplina/znanosti biti sve labavije?

Opće je mišljenje da je neuroznanost uvelike pomogla psihoanalizi jer predstavlja egzaktno utemeljenje postavki psihoanalize koje mnogi smatraju spekulativnima. Psihoanaliza je u obliku neuropsihoanalize zaista procvjetala. Treba se prisjetiti da je i Freud dvadeset godina proveo kao neuroanatom i fiziolog; tek je kasnije otvorio praksu za živčane bolesti. Freudovi prvi modeli psihe posve su neuroanatomski, a suvremeni pristupi, primjerice onaj Marka Solmsa, uvjerljivo pokazuju do koje je mjere Freud bio u pravu kada je različite psihičke funkcije locirao u različitim predjelima mozga.

Mislim da je interdiscipliniranost ključna: humanistika mora razmatrati prirodne znanosti, pogotovo zato što one baš i ne priznaju dosege humanističkih znanosti. To se najbolje vidi u ogromnoj razlici između biološke psihijatrije, odnosno psihofarmakologije, i psihoanalize, koja je humanistička. To su dva oprečna modela. Budući da psihofarmakologija, odnosno *Big Pharma*, polaže pravo na apsolutni sud o ljudskoj duši shvaćenoj kao izolirani organ, zadatak je sveopće humanistike, pa tako i psihoanalize, da te reduktivne modele osporava ili obogaćuje. To nikako ne znači da u potpunosti poriče biokemijska objašnjenja; prije se radi o promicanju sintetičkog pogleda na dušu.

Kakav je okvirni status psihoanalize u Hrvatskoj? Je li ona većinom teorija ili se provodi i u praksi? Imaju li ljudi u današnjem ubrzanom svijetu vremena za dugačak terapijski proces ili se okreću jednostavnijim i financijski manje opterećujućim varijantama?

Psihoanaliza se u Hrvatskoj odlično razvija, na teorijskoj razini jako je za-

stupljena. Postoji i Hrvatsko psihoanalitičko društvo (Hrvatska psihoanalitička studijska grupa) koje educira nove psihoanalitičare; u velikoj se mjeri prakticira i psihoanalitička, odnosno psihodinamska terapija. Istina je da je psihoanalitička terapija dugotrajan proces, a psihoanaliza još duži, ali je dobrobit višestruka. Dok kraćim terapijama možete riješiti neki gorući problem ili tešku situaciju, u psihoanalitičkoj terapiji doslovce preoblikujete svoje emocionalne odgovore i gradite svoje sebstvo na temeljima koji su dobri i za Vas i za kolektiv. Veliki psihoanalitičar Heinz Kohut, osnivač psihologije sebstva, rekao je da se ličnost u psihoanalizi razvija prema ciljevima empatije, mudrosti, kreativnosti i humora.

Kako postati praktični psihoanalitičar? Je li to danas mukotrpniji proces nego što je bio nekoć prije?

Rekla bih da je to danas lakše jer su nam dostupna psihoanalitička društva unutar kojih se možete educirati. Edukacija uključuje teorijski dio i praktični dio, koji obuhvaća supervizije i osobne analize. Također, u edukaciju se primaju ljudi koji su završili i druge fakultete osim Medicinskog, tako da čak i prevladavaju edukanti s diplomom iz društveno-humanističkih znanosti. Edukacija zaista traži veliku motivaciju i posvećenost, a ono što je razlikuje od ostalih edukacija jest činjenica da morate proći 800 sati osobne psihoanalize. Mislim da je to ključno – Vi ste sami u statusu analiziranog prije nego što Vam se dopusti da analizirate druge. Time se postiže da Vaši neprorađeni negativni afekti ne budu preneseni na Vaše klijente u analizi. Evo vrlo jednostavna primjera: ako ste u obitelji imali teškog roditelja, svatko tko imalo nalikuje Vašem roditelju - može se raditi o izgledu, glasu, frazama, stavovima, afektima – ići će Vam na živce i u Vama izazvati nesvjesnu protuprijenosnu reakciju. To znači da tom čovjeku ne samo da nećete moći pomoći nego ćete mu i odmoći. Onaj tko se nije suočio s vlastitim nesvjesnim bolje da se drži podalje od petljanja s tuđim nesvjesnim.

Profesorice, hvala Vam na ovom razgovoru!

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>